

ISTVÁN LAJOS

A „népfrontos” értelmiség ’56 utáni szerepe és utóélete – egy életút „hordalékai” és tanulságai

Mindenek előtt köszönöm a lehetőséget, hogy itt lehetek, és előadást tarthatok. Nagy öröm és tisztesség, hogy újból találkozhatok, együtt szerepelhetek Bíró Zoltánnal és Lezsák Sándorral, mert felidézi a két lakiteleki találkozó emlékét, amelyekről most nagyon bőven és őszintén hallottunk, s amelyek életem meghatározó emlékei, élményei voltak, és maradnak. Arra kértek fel, hogy az értelmiség ’56 utáni szerepéről beszéljek. Magam választottam, hogy a népfrontos értelmiségről fogok előadást tartani. Mindjárt meg fogom magyarázni, hogy miért gondoltam azt, hogy ez egy külön kategória. Arról a hatvan évről fogok beszélni, amelyik a jaltai konferencia árnyékában, az életünkben eltelt – tulajdonképpen az életutamnak a hordalékait fogom elmondani, és a tanulságait.

Elöljáróban, mert messziről jöttem, el kell mondanom, hogy én nem vagyok politológus, nem vagyok politikus, nem vagyok történész, nem vagyok szociológus. Sem újságíró, sem közíró. Én orvos vagyok, és egy angol kifejezéssel élve, most „szűz agynak” érzem magamat a profik között. Tehát amit én mondok, azt kérem, tekintsék ilyen megközelítésben.

Néhány alapfogalmat kell tisztáznom, mert már az elnöki bevezetőben elhangzott, hogy én olyan dolgokról beszélek, amiről keveset hallottak. Az értelmiség fogalmát kétféleképpen lehet értelmezni. A lexikális értelmezés a szellemi foglalkozásúakat érinti, én azonban nem ebből indulok ki. Én az értelmiséget egy életfelfogásnak, életformának tekintem, amely a saját tudásából másnak akar adni, és másnak juttat.

A Hazafias Népfrontot és szerepét is kétféleképpen lehetett annak idején értelmezni. Az egyik, az a klasszikus Rákosi-korbeli értelmezé-

se, amely azt egy választáskor mozgósító tömegmozgalommá tette. Ma tudjuk, hogy ez egy bábszerep volt, és a Népfrontnak a negatív megítélését tulajdonképpen magam is ebben a szerepében látom első-sorban. Én, aki alulról néztem ezt az egész történetet, egy kis városban élve, kis falvakban járva azt gondolom, hogy különleges lehetőséget adott a Népfront értelmiségieknek, hogy párton kívüliekként – ez akkor nem volt egy természetes és egyszerű dolog – a közéletben szerepet játsszanak. Erről az értelmiségről szeretnék beszélni, ennek a sorsáról, és nem véletlenül választottam ezt. Azok számára szeretnék üzenetet adni ennek a hatvan évnek az áttekintésével, akiket az értelmiségi lét helyzete és jövője foglalkoztat.

Az, hogy „népfrontos értelmiség”, tehát az olyan a közéletben tevékeny pártonkívülieket jelentette, akiknek a helyi, a megyei, és az országos politikába tanácskozási joggal volt lehetőségük beleszólni. Döntési joguk alig, vagy sohasem volt. Persze sem a történelemben, sem a biológiában nincs száz százalék, ezt mutatja az én esetem is. Mert adódott például egy olyan helyzet, amikor mint a Hazafias Népfront akkori alelnökének, teljesen váratlanul, nekem kellett Paskai bíboros úrnak a Mindszenty bíboros rehabilitálására vonatkozó kormány álláspontot közvetíteni, és elfogadtatni. Kulcsár Kálmán, a népfront főtitkára és egyben igazságügy miniszter engem akkor ugyanis magamra hagyott, mert vele együtt kellett volna tárgyalnom, így a történelem nekem osztotta ki ezt a szerepet.

Az előadásommal tehát az a célom, hogy saját magam megközelítésében áttekintsem ezt a hatvan évet, és nagyon önkritikusan elemezzem. Szeretném bemutatni, hogy hova jutott az értelmiség máig, attól kezdve, ahonnan én is elindultam 1945-ben, mint értelmiségi a pályámon. Mind-ezt teszem azért, hogy az értelmiség jelenlegi helyzetét megértsük, mert azt gondolom, hogy általában nem értjük azt. Nem vagyunk tisztában az-zal, hogy mi minden történt vele. Egy helyzetképet szeretnék felvázolni, hogy miért passzív az értelmiség, miért befelé fordult, miért bizalmatlan, és miért nézi tétlenül az ország sorsának az alakulását. Ezek a legnagyobb gondok, amelyek ma bennünket a közéletben foglalkoztatnak. És min-denképpen egy jövőképet szeretnék adni, az elmúlt hatvan évből üzeneteket, ezeket az üzeneteket szeretném egy kicsit tudatosítani, és ezzel is segíteni az értelmiség útkeresését.

Említettem, hogy orvos vagyok, és nem vagyok történész, tehát a műfajt is meg kell határoznom, amelyben mozgok; én élményeket, eseményeket, benyomásokat fogok elmondani az életemből úgy, ahogy ezek megtörténtek. Nem átírt, hanem átélt történelmet szeretnék elmondani. Tudom azt, hogy ezek a Lezsák Sándorhoz és a Bíró Zoltánhoz képest csak történelmi morzsák, de az életemet, a személyiségfejlődésemet annak idején döntően meghatározták. Én az oral history-t – ha már az önök szaknyelvén kell fogalmaznom – gyakorlom, el kell mondanom mindazt, amire még jól emlékszem, semmiképpen nem öngazolás és semmiképpen nem anekdotázás céljából.

Hogyan alakult az én nézőpontomból 1945-től 1953-ig az értelmiség helyzete? A hadifogságban és itthon átéltem, hogyan alázták, gyötörték meg és nevelték át az értelmiséget. Láttam, hogy mit hoztak magukkal ezek az emberek a szovjet hadifogolytáborok átnevelő iskoláiból, a szemináriumokból, hogyan lettek a tanítók agitátorokká, és hogy hogyan törték meg az értelmiséget politikailag, hogyan deklasztálták. Értelmiségnek lenni ’45 előtt egy társadalmi rangot, ’45 után pedig egy negatív megkülönböztetést jelentett. Láttam, hogyan szegényedett el ez az osztály, hogyan próbált navigálni az új társadalmi berendezkedés közepette, hogyan vette, vagy nem vette tudomásul az új erkölcsöt, és az új értékrendet, amelyet a szocializmus építése jelentett. Átéltam azt, hogy mindezek hatására az értelmiségben elindult egy mozgás jobbra és balra.

Az osztrák határtól 10 km-re lakom, és átéltem a disszidálásokat, a permanens és tömeges disszidálásokat, mestereim, professzoraim, barátaim, évfolyamtársaim aludtak ott nálam az utolsó éjszakán, amit itthon töltöttek, és vallották be, hogy miért mennek el. Társadalmi értelemben konzervatív felfogással mindenkit, aki elment, disszidensnek tekintettem, mert azzal gyengültünk. Erre még az előadásomban szeretnék majd kitérni. És elindult balra mozgás is, tehát a hatalom irányába.

Az értelmiség egy permanens sorvadásnak volt tehát kitéve, és aki a maga értelmiségi tudatával megnyilvánult, mint ahogy tette ezt Mindszenty, vagy tette a községünknek a tanítója Laki Rezső, azt azonnal céltáblának tekintették, és eltávolították, kivonták a forgalomból. Ennek az eredménye lett a „kettős nevelés” – nagy családban nőttem fel, és nagy család tartozik hozzám, tudom, hogy ez milyen ne-

hézségeket hozott –, és a „kettős rádiózás”. A Szabad Európa Rádió híreit hallgatni büntetendő cselekmény volt, tovább adni még inkább, és akkor jött a pesti zsargonban, hogy arra a kérdésre, hol hallottad ezt a hírt, azt kellett mondani, hogy a soroksári adón. Ez volt a „szakkifejezés”, mindenki tudta, hogy miről van szó, de ezt nem lehetett büntetni, nem a Szabad Európa Rádió neve hangzott el.

Szakaszhatárnak azért 1953-at választottam, mert akkor volt az első Népfront kongresszus, akkor találkoztam először Nagy Imrével. Amikor megkaptam a kongresszusra a meghívót, és azon nemzeti színű csíkkal kereszthúzás volt, először láttam '45 után hivatalos meghívón nemzeti színű jelzést, akkor én meghatódtam attól, a többséggel együtt. Ma már tudom, hogy ez volt a nemzeti színű mézes madzag, de akkor meghatódtam, mert mi akkor nemzeti motívumok után vágytunk, azokba kapaszkodtunk. Az volt felírva az Erkel Színházban hatalmas transzparensre a színpad fölött, hogy „habár fölül a gálya, alul a víznek árja, azért a víz az úr!”. Az ismert Petőfi sorral azt jelezték – ezt mindenki tudta, de senki nem beszélt róla – hogy a népfélség elvét akarják visszaállítani, szemben azzal az állásponttal, amely ezt egyértelműen tagadta. Ott a Népfront kongresszuson addig a hét évben elfeledett szavakat, fogalmakat hallottam. Fel vannak írva, megvannak a régi jegyzeteim, ilyeneket; nemzet, haza, hit, tisztesség, becsület és Isten. Ezt a Népfront Kongresszuson hallottam '44 után – amikor katona lettem, és elhagytam Magyarországot – először.

Mikor a második nap este mentünk a parlamenti fogadásra, két gyerekkori ismerőssémmel beszélgettünk a Parlament előtt. Az egyik a Szász Béla volt, aki a Rajk-perben ott ült a többiekkel együtt a vádlottak padján, és aki a „Minden kényszer nélkül” című könyvet megírta, és aki Deutsch Miklóssal – ő volt a másik, mind a ketten szombathelyiek – megalakította a kommunista pártot Szombathelyen 1938-ban. Mindegyiküket kizárták az ország összes iskoláiból – akkor ez volt a legmagasabb büntetés – és ezek ott találkoztak egymással az én jelenlétemben 1938 után először. Szász Béla aznap jött ki a börtönből, Kádár Jánoshoz hasonlóan, a Népfront Kongresszus napján. Nekem meg az volt a dolgom, többen megkértek otthon, hogy nézzem meg, hogy Kádárnak vannak-e körmei. Mert ugye az volt a hír, hogy úgy vallatták a perben, hogy lehúzták a körmeit. Szóval ott találkozott ez a két „őskommunista” előt-

tem, és azt mondta a nagyon finom humorú Deutsch Miklós, hogy remélem Béla, neked elég volt, és végleg kiábrándultál a kommunizmusból. Azt mondta Szász Béla, hogy tévedsz Miklós, ami velünk történt, az tévedés volt, én kommunista maradtam. Ilyen erős volt a szuggesszió! Tehát a börtönből való kijövetel napján a Szász Béla azt mondta, hogy ami velük történt, az egy tévedés volt, ő kommunista maradt. Ezek mind morzsák, de üzenet értékűek.

A Népfront Kongresszusról be kellett számolnunk odahaza egy parasztyűlésen. Megegyeztünk, akik ott voltunk, hogy hárman fogunk beszélni. Én, mivel nekem nagyon sok paraszt barátom van a megyében, tudok a nyelvükön beszélni, és a kimondatlan szavukból is értek. A megyei főállatorvos, Zsigmond László, mivel ő volt akkor a Vas megyei Népfront elnöke, később országgyűlési képviselő, és Deutsch Miklós. Mindenkinek húsz percig kellett volna beszélnie, a Zsigmond Laci, aki kezdte a beszámolót, kb. ötven percet beszélt. Miközben beszélt, odaszólt nekem Deutsch Miklós, hogy nem egészen jól érzem magamat, beszélj te, és aztán majd én. Utána én elmondtam néhány benyomást a felszólalásokról, és aztán jött a közgazdász-agrár szakember, Deutsch Miklós, aki szó szerint a következőket mondta: „embeerek, ha abból, amit a főorvos úr, meg a főállatorvos úr elmondott, valamit is meg akarnak valósítani, holnap reggeltől kezdve egy collal mélyebben szántsanak, és egy villával erősebben trágyázzanak.” Kinek volt igaza ezen a paraszt nagygyűlésen, ki mondott maradandót? A Deutsch Miklós mondott maradandót. Ezt is egy mának szóló üzenetként mondtam el.

A Szabad Európa Rádió szerepével nagyon sokat kellett, hogy foglalkozzunk. Ahogy most este mindenki tévét néz, ugyanúgy abban az időben minden este hallgattuk a Szabad Európát, a Szabad Magyarországot hangját a maga ígéreteivel. A magyarok hamar elfelejtették Wilsonnak azt az ígéretét, amit a népek önrendelkezési jogáról mondott, elfelejtették Jaltát, és akkor már elfelejtettük azt, ami az 1942-44-es években a nyugati politika csúcsvitája volt, hogy hol legyen a szövetséges erők partraszállása. Ez a magyar köztudatban nem vetül, pedig a Curzon-féle vonal azt jelentette, hogy ha a partraszállás a Balkánon történik – Churchill ezt akarta ugye – akkor mi a nyugati övezetbe tartozunk. Rooseveltt szövjet nyomásra beleegyezett, hogy Francia-

országban legyen a partraszállás. Következményeit nagyon jól tudjuk, de mi ezt ugyancsak elfelejtettük. A Szabad Európa Rádiót titkos tudósítók csodálatosan tudósították, ma sem tudom, hogy történt, hogy ha délelőtt valamiről Budapesten tanácskoztunk, és mentünk haza Budapestről, már az esti hírekben a Szabad Európa ezt közölte. Versenyképes volt, uralta az információs teret, ezeknek a híreknek a továbbítását is büntették.

Nagyon jól emlékszem, és valaki most, az ötven éves évforduló alkalmával megírta, hogy '56 novemberében mit mondott a Szabad Európa – nagyon jól tudom, én is hallottam: tartsatok ki, magyarok, Eisenhower megválasztásáig, az amerikai hadsereg ejtőernyősöket dobott le Győrnél, és több hadosztállyal indulnak Németországból – mondta Bell ezredes. Aki hallgatta, az jól ismeri Bell ezredes nevét, mert ő volt a „hír-főnök”. Ezt nagyon sok helyütt elhitték, és harcoltak tovább. Azt gondolom, hogy Mohi, Mohács, Világos és Trianon után teljesen világosan ismét magunkra maradtunk '56-ban is. Az értelmiség ezt megélte, mindenki a saját maga és a családtagjai sorsán, tehát nagyon súlyos, kritikus hatása volt.

Milyen örökséget kaptak azok, akik itthon maradtak? Megint a pesti viccet emlitem, mert Pesten azt mondták, hogy a kalandvagyók maradtak itthon, a többiek pedig elmentek. A kalandvagyók milyen örökséggel néztek szembe? Azt gondolom, hogy nemcsak a kétszáz-ezer disszidens veszett el, elveszett a szabadság, a függetlenség, a nemzeti gondolat. Elveszett, és ez sajnos így van, a Nyugatba, az Európába, a nagyhatalmakba vetett hit, és elveszett a polgári Magyarország reménye és délibábja. Ez így nézett ki '56 után, és nagyon sok egyéni társadalmi és szervezeti remény és eszmény is elveszett.

Nagyon sokat jártam Svájcban és Ausztriában a későbbi években. Egy világhírű véralvadás-kutató professzorral, Kollerral találkoztam Svájcban, aki nekem a következőt mondta: tudja, 1956 az én intézményemben mérőföldkövet jelent, annyit hoztak a magyarok. Utána anélkül, hogy én megszólaltam volna, a következőt mondta: 1968-ban meg sem éreztük a csehszlovák inváziót. Ennyit veszítettünk mi. Sokszor nem kell németül beszélnem külföldi útjaimon, mert nincs olyan intézet, ahol ne volna magyar származású vezető, akiről kiderül, hogy még itthon jártak iskolába, itt érettségiztek.

Ezek az országok a legjavát vitték el, a vállalkozóbb szellemű embereinket. Tehát egy óriási nemzeti agycsapolás is történt, ezt nem vettük korábban figyelembe. A Don kanyarban egy súlyos vérvesztés érte a magyarságot, itt agycsapolás sújtotta a magyar nemzetet. És legalább ilyen súlyos veszteség volt az értelmiség szempontjából a már említett folytatódó deklasszáls, az értelmiség elindulása a párt és szakszervezeti vezetői funkciók irányába. Mert volt idő – nagyon jól emlékszünk rá –, az ember bement egy pártbizottságra, ott minden második funkcionárius pedagógus volt. Ez annak idején így volt, ez az igazság. A falusiak elkezdtek ingázni, ezzel megszűnt a falusi világ, az értelmiség falusi közege. A városokban az iparosítás miatt közben intenzív szemináriumokkal zajlott az átnevelés. Tehát úgy vélem, hogy az '56-os veszteséget csak Mohácshoz lehet mérni.

Jött a Kádár-korszak. A Kádár-korszakot én a megtorlás és a konszolidáció egységeként szeretném most röviden áttekinteni. Az értelmiség kiábrándult, megfélemlített, kényszerhelyzetbe hozott volt, mégis hat hónappal az események után, az 1957. május elseji menetben ment, és éltette az új kormányzati rendszert. Ez is hozzátartozik a mi saját nemzeti történelmünkhöz. Nagyon jól, lélektanilag megalapozott jelszavak jöttek. „Aki nincs ellenünk, az velünk van!”

Ez nagyon sokakat megfordított az ellenállásban, fölismerték az egyéni érdeket. Ezt a városiak, vagy az önök korosztálya kevésbé tudja megérteni. A Parlamentben hosszú vita volt, hogy a részes kapálás az jogossá tehető-e, és emlékszem rá, hogy nekünk egy bizalmi támogatást kellett adni a Vas megyei képviselő csoportnak, amely a részes kapálás mellett foglalt állást. A következő lépés már a háztáji volt, amely automatikusan megszülte a „vidám barakkot”. Mert az szülte meg tulajdonképpen annak a gazdasági alapjait.

Barátomra, Lehel Ferenc evangélikus lelkészre szeretnék hivatkozni, hogy érzékeltessem a kornak az atmoszféráját. Egyszer Kádár János Szombathelyen egy értelmiségi gyűlésen vett részt, én is jelen voltam, és Lehel Ferenc felszólalt, amikor a legnagyobb embertelenségek zajlottak még, és azt mondta, hogy miniszterelnök úr, ne azon vitatkozzunk, hogy az Isten nevét kicsivel, vagy nagybetűvel kell írni. Egyezzzünk meg mi ketten abban, hogy az ember nevét mind a ketten nagybetűvel írjuk. Óriási mondas volt ez akkoriban. Hát így lettünk a legvidámabb barakk,

az összes negatív és pozitív előnyeivel szemben, így váltunk irigylésre méltóvá. Akkor a szocialista országokban is sokat utaztam, és kb. úgy tekintettek ránk, mint ahogy mi tekintünk most az amerikai gazdag rokonokra. Amikor Moszkvába mentünk, megírták a moszkvai ismerőseink, hogy milyen nyakkendőt, és milyen típusú körömcipőt vigyünk a barátainkunknak. Ez így volt akkor, egyértelműen.

És akkor lett a közszereplés és a hatalommal való együttműködés elfogadottá. Milyen láthatatlan károsodások következtek be az értelmiségben? Darvas Józsefnek van egy „*Kormos ég*” című 1956-os tárgyú drámája, abban van egy jelenet, az Írószövetség klubjába betoppan egy külföldi újságíró, a magyar újságírók hevesen vitatkoznak egymással, és azt mondja nekik, hogy ne vitatkozzanak egymással, hallgassák a rádiókat, most a magyarok világpolitikát csinálnak. Azt hallgassák. Erre megszólal ott egy idős magyar újságíró, hogy mindig ez volta bajunk, mert mi mindig világpolitikát csináltunk, a sajátunkra már nem jutott idő. Ez a Darvas darabban hangzik el. Ugyan ebben a darabban van az is, hogy megalakulnak a községi tanácsok, és az addig üldözött plébánost meghívják a falugyűlés elnökségébe, picit késik, mert misén volt, és akkor hangzik el a klasszikus mondat, hogy elnézést kérek az elvtársaktól a késésért, de „az Úr asztalától siettem az elvtársak asztalához”.

Megalakultak a Népfront megyei és országos elnökségei, és abban jelen volt az értelmiségi elit, akikre felnézhattunk, akikhez igazodhattunk, akik óriási szellemi, erkölcsi, emberi erőt adtak nekünk ahhoz, hogy túléljük ezeket az időket. Felsorolásukat én is Illyés Gyulával, Csoóri Sándorral, Fekete Gyulával, Levendel Lászlóval kezdem, folytatom Surján Lászlóval, akivel együtt dolgoztam a demográfiai bizottságban, Szakos Gyula püspökkel, aztán itt ismerkedtem meg, találkoztam Bihari Mihállyal, de folytatom a felsorolást a Lengyel Lászlóval, Lezsák Sándorral, Bíró Zoltánnal, Kukorelli Istvánnal, Dobos Lászlóval, a későbbi alkotmánybíróval, a jogász professzor Ádám Antallal, és Pozsgay Imrével.

Ezek az emberek missziót teljesítettek az értelmiség szempontjából. Mert formális betekintést kaptunk a helyi és országos közéletbe – azon túlmenően, hogy emberi és nemzeti tartásra kaptunk egyfajta mintát. A Népfrontnak egyetlen alapvető hibája a többpártrendszer helyetti „képviselőválasztás” elvállalása volt. És ma már tudom, hogy a népfront a szocialista nemzeti egységnek csak egy délibábjá lehetett és volt.

Ezzel párhuzamosan milyen károsodások következtek be e korban? Egy nagyfokú társadalmi szereptévesztés, és egy nagyfokú presztízsvesztés, mert az értelmiség elkezdett a hatalomhoz dörgölőzni, alkalmazkodni, szocialista kapcsolatokat keresve. A vadászat az nagyon előtérbe került, meg a különböző bulik, így lehetett érvényesülni, lehetett igazgatóvá, tsz-elnyökké válni, és így terjedtek el az országos vezető elitben a polgári szokások. Így lett az értelmiségnek privilégiuma újból az életmód, a művelődés, az utazás. Akkor ez még kiemelt privilégium volt. Hát persze terjedt a közöny, a blazírtság, a cinizmus, főleg a tévé és a divat révén, és négy szemközt mindenki kiábrándultnak mutatta magát, de ugyanakkor egy értékdevaluáció zajlott le. És nagyon sokan akkor jöttek rá, hogy szocialista összeköttetések nélkül nem lehet érvényesülni, én személy szerint magamnak akkor fogalmaztam meg, hogy Magyarország „bratyiország”, nem igazi ország, és a demokrácia is csak „bratyidemokrácia”.

Elvesztek az illúziók, elveszett a társadalmi stabilitás, elveszett az értelmiségnek az a reménye, hogy biztonságban élhet, és hogy középosztálybeli szerepe lesz. Elveszett az épülő európai polgári társadalomnak az illúziója, a középosztály lehetősége, elveszett a nemzeti hagyományok, a nemzeti kultúra fenntarthatóságának a reménye. És ezt a továbbiakban mindenki maga próbálta megoldani saját hatáskörében. És hát mivel lehetett ezt megpróbálni? Modell értékű egyéni és nemzeti tartással, annak a hangoztatásával, hogy a magyar történelem, a magyar tudomány, a magyar kultúra az Európa része.

Csak kis példaként említem, hogy nekem adatott Pozsgay Imre jóvoltából az a különleges, anakronisztikus szerep is, hogy én léptem be Magyarország és Vas megye nevében az Alpok-Adria Munkaközösségbe, teljesen illegálisan, el kellett hallgatnom itthon, hogy elmentem, hogy ez megtörtént, nem volt róla szabad nyilatkozni, mert a párt, és a kormány ellenezte. Ugyan úgy, ahogy Lakitelekről novemberig egy szó sem jelent meg, erről sem jelent meg. Pozsgay azonban kitalálta, hogy kapcsolatot kell létesíteni a Nyugattal, be kell lépni az Alpok-Adria Munkaközösségbe. Kiutaztam hát Ausztriába a belépést bejelenteni, és mikor felszólítottak, hogy most azonnal mondjak egy programbeszédet akkor is azt mondtam, hogy köszönjük hogy most visszatérhetünk ahhoz az európai nagy asztalhoz, ahonnan elzavartak bennün-

ket 45-ben. Nem kérünk helyet, mert nekünk itt volt a helyünk, mert mi úgy érezzük, az egész történelem az egész 1100 éves történelmünk, a magyar kultúra, a magyar tudomány, az Európa része. Ezt a mai Európai Unióval szembeni kishitűségünk miatt is nagyon fontosnak tartom. Még mindig azt hisszük, hogy mi ott olyan analfabéták, másodrendűek vagyunk.

És ami a legfontosabb, a külső és a belső gyűlölelettől mentesen kellene élnünk – ezt nagyon fontosnak tartom. Azt gondolom, hogy magyarnak azt kell tekinteni, aki a magyar sorsot vállalja, aki a nemzetet vállalja, értelmiséginek pedig azt kell tekinteni, aki az értelmiségi küldetést vállalja. Programul azt írtam magamnak, és a hozzám kötődőknek, hogy magyar európaiakból európai magyarokká kell válnunk. Korábban minket elsősorban magyaroknak neveltek, és aztán voltunk európaiak. Most tudomásul kell venni, hogy minden európai civilizációs eredménynek az átvételével magyaroknak kell maradnunk a saját történelmünkkel, a saját hagyományainkkal, kultúránkkal. Azt gondolom, hogy az értelmiség, és a nemzet egy nagyon súlyos dilemmával küszködik, válaszüton van. Az egyik kortárs költőre hivatkozom, aki azt kérdezi, hogy megértettem-e a teret, megértettem-e az időt? A magyar társadalom még mindig nem érzékeli ezt a sajátos közép-kelet-európai teret, és azt az időt, amelyben élünk, amelyik – én úgy gondolom az eddigiek alapján – hogy nagyon sok, nagyon nagy változást jósol az elkövetkezendő években a világpolitikában.

Egy másik magyar költő, Harsányi Lajos azt írja, „a nagy vész, a közöny ellen ha minden össze nem fogunk, egyszer majd a Tisza mellől, mi magyarok is elfogyunk.” Tehát a közöny ellen nagyon fontos lenne küzdeni, mert ez súlyos mértékben pusztít közöttünk. És állandóan azt sulykolják belénk, hogy mi egy állandóan fogyó, kihaló, dekadens nemzet lettünk, és hát Nemekürthyvel együtt kérdezem, hogy nekünk tényleg Mohács kell?

Ennek ellenében a családi nevelést tudom állítani, és azt, hogy mindenképpen ki kell egyeznünk önmagunkkal, az egyén és a közösség érdek között. Nekem nyolc unokám van, tehát látom az ő sorsukon, hogy ez egy központi kérdés, hogy hogyan tudjuk az ő önállóságuk megtartása mellett segíteni ezt a folyamatot, hogy egyensúlyban maradjon az egyéni és a közösségérdek.

Azt gondolom, hogy egy túlpolitizált világban élünk, és a magyar történelemben volt már erre példa, 1867-re gondolok. Nekünk egy új kiegyezés kell. Lehet, hogy ez teljesen lehetetlenül hangzik, vagy irreális, de akkor is ugyanígy szemben álltak kurucok labancokkal, ugyanilyen reménytelen volt. Ma az jellemezhet egy közéleti embert, hogy elsősorban az tisztázza, hogy milyen párthoz, aztán hogy milyen világnézethez tartozik. Aztán vallja magát európainak, és aztán vallja magát magyarnak. Én azt gondolom: kulcskérdés, hogy mi elsősorban vagyunk európaiak, aztán vagyunk magyarok, aztán tartozunk valamilyen világnézethez, és csak azután valamilyen párthoz.

Végezetül azt gondolom, hogy nagyon fontos, hogy minden körülmények között merjünk magyarok és értelmiségiek lenni. Értelmiségiek itthon, magyarok Európában, európaiak a nagyvilágban. Most megnyíltak a határok, ez szinte mindenkinek adatik, és hát azért nézzünk körül a történelmünkben, hogy mi történt Rákóczi-val, Mindszentyvel, Kossuth-tal, és ha kint járunk, Bécsből, meg Párizsból, meg Moszkvából most nézzünk haza, és gondolkodjunk el, hogy milyen fontos, hogy mi magyarok maradjunk. És ne higgyük el az a sok szépet, amit mirólunk mondanak, hogy mi vagyunk a legszebbek a világon, mert amögött valami nagyon egyszerű, közönséges érdek húzódik. Tehát nekünk értelmiségieknek, magyaroknak, európaiaknak kell maradnunk! Köszönöm a figyelmet!